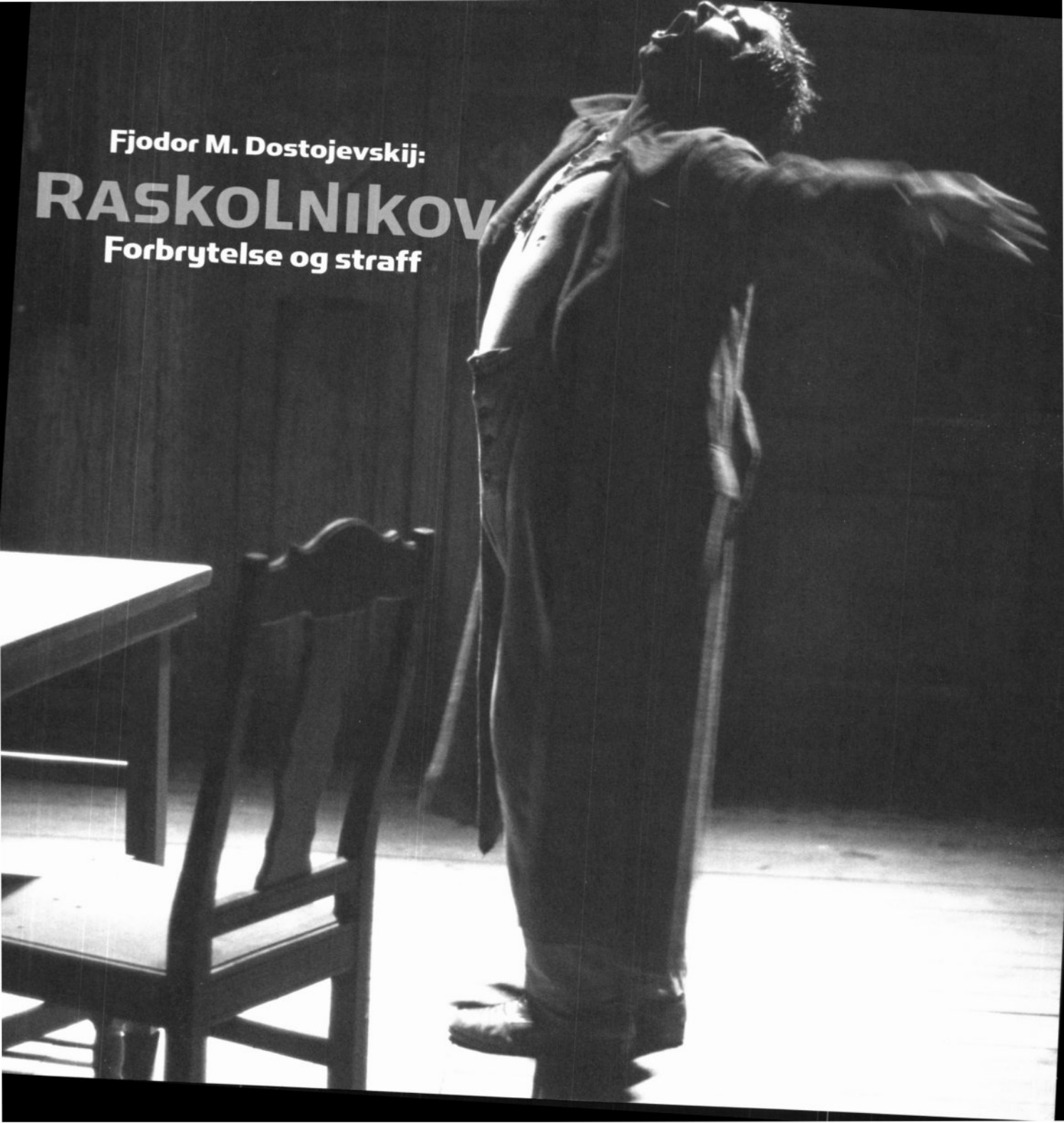

Fjodor M. Dostojevskij:

RASKOLNIKOV

Forbrytelse og straff

Forbrytelse og straff

er en av verdenslitteraturens mest leste romaner. Selv leste jeg *Forbrytelse og straff* og *Brødrene Karamasov* i slutten av tenårene. Det var en rystende opplevelse, besettende og gripende. Langt fra min egen virkelighet, men likevel et tankefelleskap for en søkende tenåring: Finnes overmennesket, og med hvilken rett påberoper noen seg å være det? Hva er skyld, hva er straff, hva er soning?

I dialogen med instruktør Bentein Baardson om valg av stykke ble vi enige om å bevege oss bort fra Riksteatrets vellykkede tradisjon med å dramatisere norske klassikere. Og da vi hadde kommet så langt, var valget enkelt.

Bentein har selv spilt en av de mest kritikerroste Raskolnikover i norsk teaterhistorie, i Kjetil Bang-Hansens regi for over 20 år siden. Mange har dramatisert romanen. Vi valgte å gjøre det nok en gang. Å overbringe et innhold fra bok til scene blir alltid preget av den tiden man lever i, både fortellerteknisk og estetisk. Takk til Bentein Baardson og Bodil Kvamme for deres tydeliggjøring av romanens fortattede og dramatiske form.

Denne produksjonen er et samarbeid med Nationaltheatret, med skuespillere fra begge teatre og frilansskuespillere. Takk til teatersjef Eirik Stubø, som var positiv til idéen, og som dermed bidrar til en inspirerende utfordring for begge teaterhusene. Et slikt samarbeid bidrar dessuten til at flere får sett forestillingen.

En stor takk til Riksteatrets nestor blant skuespillerne, Noralv Teigen, som med denne forestillingen avslutter 43 år ved Riksteatret – et helt liv ved ett og samme teater og med mange generasjoners skuespillere som kolleger. Noralv er teaterhistorie i seg selv.

Og til sist: En stor takk til landets publikum, som gjennom sin oppslutning om Riksteatrets forestillinger har vist at Riksteatret og teatret som uttrykksform er liv laga!

Velkommen i teatret!

Bente Erichsen
teatersjef

Tidlig om morgenen

den 22. desember 1849 ble en gruppe arrestanter ført ut fra Peter-Paulusfestningen inn i en ventende fengselsvogn.

Gruppen var medlemmer i den såkalte Petrasjevskij-kretsen, en illegal gruppe som jevnlig hadde samlet seg for å diskutere sosiale reformer i Russland og drive høytlesning av litteratur sensuren hadde forbudt. En av fangene var den forhenværende ingeniørløytnant Fjodor M. Dostojevskij. Han hadde sittet i arrest i åtte måneder.

Vognen kjørte over Neva-elven, langs et av byens store prospekter og stoppet på Semjonovskij-regimentets ekserserplass. Da fangene kom ut, fikk de se at det midt på plassen var banket ned tre stolper; foran dem stod pelotonger med bevæpnede soldater, og bak var vogner lastet med likkister. En offiser gikk frem til arrestantene og leste dommene høyt. Vel halvparten ble dømt til døden, deriblant den forhenværende ingeniørløytnant Fjodor M. Dostojevskij. De dødsdømte ble iført likskjorter, en prest kom med korset, vel-signet dem og gav dem syndenes forlatelse. De tre første ble ført bort til stolpene og bundet fast. Soldatene tok sikte, men istedenfor skudd hørtes lyden fra en vogn som i stor fart kjørte inn på plassen. En mann sprang ut og overrakte et brev til øverstkommanderende. Det inneholdt Tsar Nikolai I's benådning av de dødsdømte. Det hele hadde vært et skuespill, iscenesatt av tsaren for å skremme disse og andre opprørske elementer i riket. En av de fangene som ble ført bort fra retterstedet, var blitt sinnssyk i løpet av de minuttene det stod på.

Dostojevskij som hadde stått i pulje to, hadde regnet med, da benådningen kom, at han bare hadde et par minutter igjen å leve. Isteden ble han nå dømt til fire års tukthusopphold i Sibir, etterfulgt av forvisning og tvungen tjeneste på ubestemt tid som menig soldat i et regiment i Semipalatinsk. Tilbake i cellen skriver Dostojevskij et brev til sin bror og forklarte hva som hadde skjedd det siste døgnet – mot slutten av brevet skriver han: "Jeg er ikke fortvilet, jeg har ikke tapt motet. Liv er liv overalt, livet er inni oss – ikke i det ytre. Også der borte vil jeg være omgitt av mennesker. Å være menneske mellom mennesker, å forbli et menneske for alltid, ikke la seg knekke, ikke falle – det er livets mening. Jeg har forstått det nå."

Kilde: Peter Normann Waage: "Fjodor Dostojevskij" i *Vestens Tenkere 2*, Aschehoug, Oslo 1993.

En ung mann av borgerlig opprinnelse

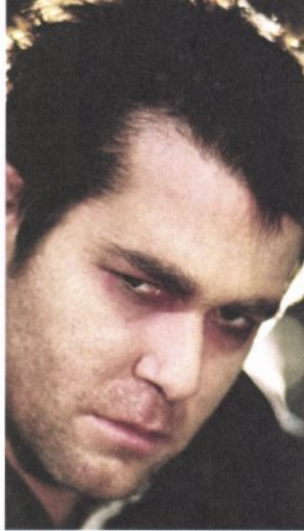
er blitt utvist fra universitetet og lever i ytterste fattigdom. På grunn av lettsindighet og ubestethet er han blitt bytte for visse merkverdige "umodne" ideer som ligger i luften, og har besluttet med ett slag å fri seg ut av sin elendige stilling: Han har bestemt seg for å myrde en gammel kvinne som driver med ågervirksomhet ... Den gamle konen er dum, døv, syk, grådig, tar blodige renter, hun er ondskapsfull og plager livet av sin yngre søster som hun har i sin tjeneste. "Hun duger ikke til noen ting, hva er det hun lever for? Er det kanskje noe hun bringer nytte?" Disse spørsmålene forvirrer forstanden til den unge mannen.

Han beslutter å myrde og plyndre henne for å kunne skape lykke for sin mor, som bor ute i provinsen, og for å fri sin søster fra en godseier. Hun er nemlig selskapsdame hos en godseierfamilie, og godseieren lar henne ikke være i fred..

Helt tilfeldig lykkes det ham å utføre sitt forehavende, raskt og heldig. Nesten en måned går før den endelige katastrofe. Det er ingen mistanke og kan heller ikke være noen. Og i denne måneden rulles så hele forbrytelsens psykologiske prosess opp. Uløselige problemer reiser seg for morderen, uanede, uventede følelser piner hans hjerte. Guds sannhet og jordens lov seirer, og det ender med at han ser seg tvunget til å angi seg selv.

Kilde: Geir Kjetsaa: *Fjodor Dostojevskij – et dikterliv*. Gyldendal. Oslo 1985.

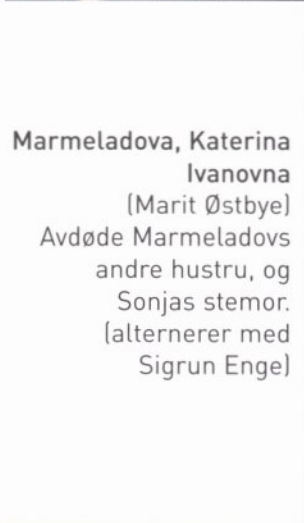

Raskolnikov, Rodion Romanovitsj
(Fridtjov Såheim)
Forhenværende student ved Universitetet i Petersburg.

Razumikhin, Dmitrij Prokofjevitsj
(Mads H. Jørgensen)
Forhenværende student ved Universitetet i Petersburg.
Raskolnikovs venn og Dunjas (Raskolnikovs søster) selvoppnevnte beskytter.

Marmeladova, Katerina Ivanovna
(Marit Østbye)
Avdøde Marmeladovs andre hustru, og Sonjas stemor.
(alternerer med Sigrun Enge)

Marmeladova, Katerina Ivanovna
(Sigrun Enge)
Avdøde Marmeladovs andre hustru, og Sonjas stemor.
(alternerer med Marit Østbye)

Natasja Petrovna
(Linda Tørk)
Tjenestepike i huset, hvor Raskolnikov bor.

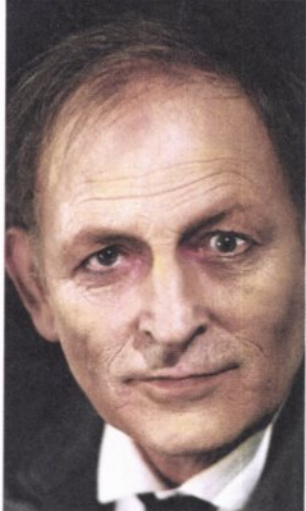
Dunja: Raskolnikova, Avdotija Romanovna
(Stine Varvin)
Raskolnikovs søster.

Svidrigajlov, Arkadij Ivanovitsj
(Stein Grønli)
Godseier. Dunjas tidligere arbeidsgiver som ankommer St.Petersburg kort etter sin hustru, Marfa Petrovnas død. Marfa Petrovna har testamentert Dunja en sum sårt tiltrengte penger.

Petrovitsj
og Henrik Hoff)
milienavn ikke
ogitt) løytnant.

Porfirij Petrovitsj
(Erik Hivju)
(Familienavn er ikke
oppgitt) politioffiser som
etterforsker mordet på
pantelånersken og hen-
nes halvsøster.

Sonja:
Marmeladova,
Sofija
Semjonovna
(Anne E. Kokkinn)
Datter av Semjon
Zacharovitsj
Marmeladov, for-
fyllet forhenvæ-
rende embets-
mann som nylig
avgikk ved døden.
Sonja har prosti-
tuert seg for å
hjelpe sin stemor
og halvsøsken.

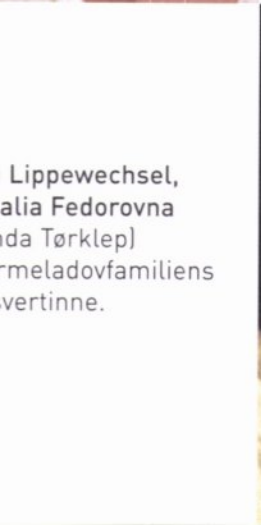

Luzjin, Pjotr Petrovitsj
(Noralf Teigen)
En rik mann, advokat
som tror han kan kjøpe
sin forlovede Dunjas
kjærlighet. Luzjin betyr
puddel.

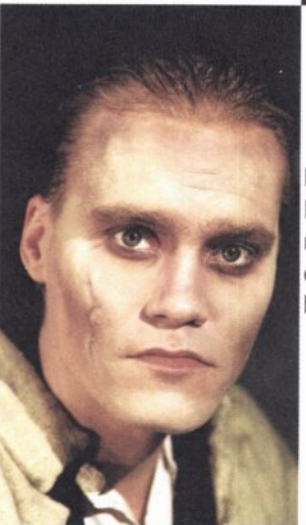

Aljona Ivanovna
(Marit Østbye/Sigrun Enge)
Embetsmannsenke og
pantelånerske som blir
myrdet av Raskolnikov
(ikke foto).

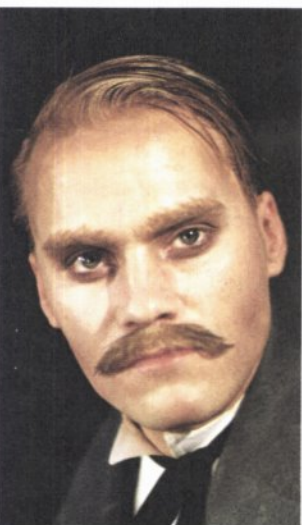
Lizaveta Ivanovna
(Stine Varvin)
Aljonas yngre halvsøster og
en god venn av Sonja.
Lizaveta blir myrdet av
Raskolnikov
(ikke foto).

Lippewechsel,
Malia Fedorovna
(Ida Tørklep)
Marmeladovfamiliens
vertinne.

Nikolaj (Bjørn Moan)
Maler, mistenkt for
mordet på pantelån-
ersken og hennes
halvsøster.

Lebezjatinikov,
Andrej
Semjonovitsj
(Bjørn Moan)
Radikaler –
Luzjins losjikame-
rat i Petersburg.

“Hos Raskolnikov er soningsmotivet
til slutt det avgjørende.”

FORBRYTELSE OG TILSTÅELSE

Av Cato Schiøtz

Hva som skjer i hodet på en morder etter at mordet er begått og frem til en tilståelse, er det intet entydig svar på. Det skyldes delvis at vi står overfor et mangfold av motiver og store individuelle ulikheter, og til dels at vi mangler dokumentasjon med hensyn til hva som egentlig er bakgrunnen; vi er derfor henvist til å resonnerer på grunnlag av alminnelige erfaringer.

Hos Raskolnikov er soningsmotivet til slutt det avgjørende.

Dette motivet kan bli så sterkt at man tilstår forbrytelser man *aldri* har begått. I *Forbrytelse og straff* har vi et eksempel på dette i personen Nikolaj, som har et så sterkt soningsbehov at han ønsker "å ta lidelsen på seg", som Porfirij sier. I norsk rett er den såkalte Hollekim-saken et eksempel på noe av det samme. Hollekim tilstod et drap, men liket ble aldri funnet. Hollekim ble derfor frifunnet.

Når det gjelder de *reelle* tilståelser, kan vi dele opp behandlingen i en del typetilfeller. Ofte melder morderen seg selv direkte til politiet. Han er klar over hva han har gjort, og har intet å skjule. Han ønsker allerede fra dag én å ta sin straff.

Så har vi disse tilfellene hvor morderen nekter, men hvor *etterforskningen* i sterkere og sterkere grad peker ham ut som mistenkt. Han blir siktet og varetektsfengslet. I disse tilfellene kan morderen bli drevet fra skanse til skanse og ende opp i en situasjon hvor han skjønner at han står overfor ugjendrivelige bevis. Det er intet å tape, og tilståelsen fremstår nærmest som et siste forsøk på å skaffe seg et formildende moment til en straffeutmåling som er uunngåelig. Her er det normalt intet soningsmotiv, og denne kategorien ligger fjernt fra Raskolnikovs tilfelle.

En annen gruppe er hvor morderen utsettes for forskjellige former for sterk ytre *påvirkning*, som gjør at hans opprinnelige nektelse "brytes ned". F.eks. kan belastningen ved bruk av glattcelle, hvor norsk praksis har resultert i skarp internasjonal kritikk ut fra et menneskerettighetssynspunkt, bidra til en slik nedbrytning.

Det samme kan være tilfellet ved belastende ytre forhold som f.eks. langvarig brev- og besøksforbud, hvor den internasjonale kritikken også har vært markant. Strenge "regimer"

i form av isolasjon mv. er egnet til å svekke forbryterens sterke motvilje mot å innrømme noe som helst.

En annen og mer subtil variant er den påvirkning som kan skje gjennom politiavhør av den varetektsfengslede. Det er skrevet mye om det – på mange måter – symbiotiske forhold som kan oppstå mellom avhører og fengslede, og hvordan en dyktig etterforsker kan få "modnet" siktede gjennom opparbeidelse av tillit, appell til samvittighet og – til og med – nødvendigheten av soning. Dette kan til slutt bevege gjerningsmannen til innrømmelse. Birgitte Tengs-saken har vært et diskusjonstema i denne forbindelse. Avhørene skjedde på en måte som gjorde at "tilståelsen" ikke ble tillagt avgjørende vekt.

Ytterpunktet er Raskolnikovs tilfelle, hvor han melder seg selv kort og godt fordi det blir for mye å bære – uavhengig av hvor etterforskningen står. I moderne norsk strafferett er den

"I moderne norsk strafferett er den såkalte Grand-saken eksempelet på den drapssak som vel ligger nærmest opp til Raskolnikovs skjebne."

såkalte Grand-saken eksempelet på den drapssak som vel ligger nærmest opp til Raskolnikovs skjebne. Nattportieren på Grand Hotell i Sandefjord ble myrdet 30. august 1971. Etterforskningen var resultatløs. Over 18 år senere – i desember 1989 – meldte drapsmannen seg for den lokale lensmann. Han ble arrestert i begynnelsen av januar 1990 og dømt til seks års fengsel av Agder lagmannsrett 3. mai samme år, på et tidspunkt da drapsmannen var 45 år. Han arbeidet da som kirketjener og hadde allerede i 1979 betrodd seg til sin kone. Han hadde også betrodd seg til andre i beruset tilstand, men disse innrømmelsene hadde han trukket tilbake under henvisning til at det hadde vært fyllerør.

Bakgrunnen for at han selv gikk til politiet var den enorme belastning som det uoppklarte drapet resulterte i. Både hans kristne bakgrunn og hans betroelser til sin kone har forsiktede paralleller til *Forbrytelse og straff*.

Av og til er den strengeste straffen den straffen som aldri kommer, og som det heter i Riksteatrets teateroppsetning av *Forbrytelse og straff*: "Den som har samvittighet, må lide så

sant han innser at han har gjort en feil. Det er dette som er hans straff."

Kanskje er det også slik at en annen spissformulering peker på noe vesentlig:
"Lidelsen er en god ting. Lidelse er noe stort. I lidelsen ligger en dyp idé."

En innrømmelse av denne karakter innebærer at man for å komme videre må tilgi seg selv, man må forsones seg med seg selv. Når denne holdningen forsterkes over lengre tid, brister til slutt demningen.

Det er vel også slik at hvis man først betror seg til en fortrolig, f.eks. en kjæreste – som i Raskolnikovs tilfelle og i Grand-saken – er forholdene lagt til rette for at tilståelsen skal beveges ytterligere i form av en formell tilståelse overfor politiet.

Man kan diskutere advokatens rolle i denne forbindelse. Det er én norsk strafferetts-

advokat som hadde et helt bevisst forhold til problematikken omkring tilståelse og soning. Olav Hestenes er den advokat som uten sammenligning har sett at det kanskje er i en morders *egeninteresse* å tilstå og ta sin straff fremfor å prosedere på en – objektivt sett – uriktig frifinnelse, og at vedkommende går gjennom livet med "byrden" av aldri å ha kunnet gjøre opp for seg. Det er vel også riktig å si at Olav Hestenes bevisst kunne bruke dette i sin rådgivning til klienten.

Kanskje går noen forsvarsadvokater i sin iver etter å "vinne" for langt, ved ikke bare å rådggi klienten om hvordan saken hans står, men gjennom aktivt å obstruere sakens opplysning på tvers av det som dypest sett er i klientens interesse.

Dostojevskijs *Forbrytelse og straff* representerer et høydepunkt i verdenslitteraturen når det gjelder soningsmotivet og nødvendigheten av soning, men er også et viktig memento for alle som er involvert i norsk strafferettspleie.

RASKOLNIKOV

Forbrytelse og straff

Av **Fjodor Dostojevskij**

Oversatt av **Jan Brodal**

Dramatisert av **Bentein Baardson** og **Bodil Kvamme**

Raskolnikov

Porfirij

Sonja

Svidrigajlov / En gamling

Luzjin

Dunja / Lizaveta Ivanovna / Gatepike

Katerina Ivanovna / Aljona Ivanovna

Razumikhin / Obersten / Den ukjente gutten

Løytnanten / Polakken

Lebezjatnikov / Nikolaj

Fru Lippewechsel / Natasja / Gatepike

Fridtjov Såheim

Erik Hivju

Anne E. Kokkinn

Stein Grønli

Noralv Teigen

Stine Varvin

Marit Østbye / Sigrun Enge

Mads H. Jørgensen

Stig Henrik Hoff

Bjørn Moan

Linda Tørklep

Regi

Scenografi og kostymedesign

Lyddesign

Lysdesign

Dramaturg

Maskedesign

Bentein Baardson

Ingeborg Kvamme

Lars Årdal

Stian Lindquist

Bodil Kvamme

Line Hvalbye Grønli

Inspisient / turnéleder
Suffli
Regiassistent
Rekvisitør
Oppsetningsleder
Lysmester
Lydansvarlig
Kostymeansvarlig
Maskeansvarlig

Dene Hjorth-Jensen
Jeanette Skjæggestad
Bendik Ø. Johannessen
Ole Thon / Stig Ove Troset
John Grønvold
Kai Roger Havn
Lars Årdal
Catrine Gudmedstad
Linda Alm

Dekorasjon, kostymer, rekvisitter, masker, lyd og lys er produsert ved Riksteatret under ledelse av verksmester Harald Knutsen, tapetserer Dan Christiansen, leder for systua Solveig Engh, leder for rekvisittavdelingen Nina Hellum, leder for maskeavdelingen Line Hvalbye Grønli, leder for lydavdelingen Knut Solhaug og leder for lysavdelingen Espen Solum.

Premiere 4. september i Steinkjer

I samarbeid med Nationalteatret. Spilles på Amfiscenen fra 20. november.
Tid: 2 t.30 min. inkl. pause

Utgitt av Riksteatret, Postboks 724 Sentrum, 0105 Oslo.
Telefon: 24 14 42 00. www.riksteatret.no.

Ansvarlig utgiver: Bente Erichsen. Redaktør: Mette Hægeland Blom.
I redaksjonen: Bentein Baardson og Bodil Kvamme. Foto: Erik Berg.
Grafisk design: Lise Juvet. Opplag: 3500 Trykk: Kampen Grafisk as.

“For Raskolnikov har ikke bare i tanken revet verden stykker og stilt seg selv utenfor livet, han har i handling ødelagt livet selv (...) Det er seg selv han har myrdet.”

FRA FORBRYTELSE TIL LIDELSE

Av Peter Normann Waage

«Lidelsen — det er jo erkjennelsens eneste kilde» utbryter «Kjellermennesket», hovedpersonen i det verket som går forut for Forbrytelse og straff, Opptegnelser fra et kjellerdyp. Og som et ekko lyder Porfirij's ord til Raskolnikov: «For lidelsen, Rodion Romanjtsj, det er noe stort! I lidelsen ligger en dyp idé.»

I tråd med en lang og grunnfestet tradisjon innen så vel den russiske kirken som den russiske filosofien næret Dostojevskij dyp mistanke og skepsis til troen på at den rasjonelle erkjennelse kunne fange livet og virkeligheten. Livet står over bevisstheten. Rasjonaliteten gir en tilsynelatende tilfredsstillende, men den er falsk. Fornuften splitter, den ødelegger den opprinnelige og livgivende helhet. Fornuften er i en viss forstand i sitt vesen forbryterisk. Den kommer først til seg selv gjennom lidelsen.

I *Opptegnelser fra et kjellerdyp* freser og spytter hovedpersonen mot det han kaller «tabellen», som skal kunne fange alt inn og beregne verden, og mot troen på at to ganger to nødvendigvis er fire: «det er ikke liv, men begynnelsen til døden,» utbryter han. Raskolnikov — hvis navn selv betyr «den splittede» — forsøker i en viss forstand å la «tabellen» legge grunnlag for moralen. I sin første begrunnelse for mordet griper han tilbake til det dødspotensialet Kjellermennesket har sett i aritmetikken: Hvis ett menneskes død kan føre til mange menneskers lykke, er dette et gode; de mange er mer enn denne éne, fire er flere enn to. Og han ser seg ut den vemmelige, gjerrige pantelånersken som sitt offer. Hun tar ågerrenter, utsuger folk i desperat pengene og terroriserer sin søster Lizaveta. Hvorfor skal hun leve? Når hennes penger kan komme en rekke uskyldige og ulykkelige til gode, er det ikke da bedre at hun dør? Hun er, som det brutalt heter på russisk: *nikomu ne nuzhna* — hun er ikke til nytte for noen.

Men det er et annet ord på folkelig russisk som peker mot neste stadium i Raskolnikovs fryktelige vei til selverkjennelse: En forbryter blir der kalt «den ulykkelige». Sonja, som står overfor den som har myrdet hennes beste venninne, Lizaveta, ser ingen morder, men en ulykkelig. For Raskolnikov har ikke bare i tanken revet verden i stykker og stilt seg selv utenfor livet, han har i handling ødelagt livet selv — og, slik han plutselig innser under sin tilståelse til Sonja: Det er seg selv han har myrdet. Innbilte han seg først i sine ensomme og bitre spekulasjoner at han hadde rett til å heve seg over den gemene hop av pantelånersker,

at han ikke var noen «lus», men tilhørte de utvalgte, de med rett til å utøve makt, forstår han nå at livet er en helhet, og den som stiller seg fiendtlig til det, ødelegger i siste instans seg selv.

Dostojevskij var selv en fremragende kriminolog med et enestående erfaringsmateriale. Som 28-åring ble han dømt til døden for å være medlem av en slags litterær klubb, der tanker og ideer ble diskutert som tsarmakten ikke tålte. Han ble benådet bokstavelig talt på skafottet, og tilbrakte fire år i tukthus sammen med voldsmenn, røvere og mordere. «Du må tro meg på mitt ord,» skriver han til broren etter løslatelsen, «når jeg sier at jeg her har funnet dyptloddende, sterke og skjønne karaktertyper, og hvor gledelig var det ikke under det rå skallet å finne det edleste gull!» Han mente ved selvsyn å kunne bekrefte den tanke som er så grunnfestet i den russiske ortodoksien: Mennesket er et ikon. Det kan nok skitnes til, dekkes over med smuss og søle, men innerst inne lever et gudsbilde, det reneste gull. Det var likeledes for Dostojevskij et empirisk faktum at forbryteren er ulykkelig. Han slår seg ikke til

“Lidelsen er en dyp idé
og den livgivende
erkjennelsens eneste kilde.”

ro med sin forbrytelse: «I min fortelling antydes dessuten den tanke at den juridiske straffen for forbrytelsen skremmer gjerningsmannen i langt mindre grad enn lovgiverne tror,» skriver han i sin første presentasjon av ideen til *Forbrytelse og straff*, «fordi forbryteren selv gjør moralsk krav på straffen. Det har jeg selv observert, til og med hos de mest udannede mennesker, ved helt tilfeldige anledninger.»

Men anger, det så han lite av, bemerker Dostojevskij i sine erindringer fra tukthusoppholdet. Det han mente å erfare, var da heller ikke så mye en personlig tilstand eller stemning, det dreide seg om en religiøs og jordisk lovmessighet: «Guds sannhet og jordens lov tar sitt igjen,» forklarer han videre, «og det slutter med at han *tvinges* til å angi seg selv». Til jordens lov hører virkningene og konsekvensene av ens handlinger. «Gå bort, og synd ikke mer,» sa Kristus til kvinnen som var grepet i hor — og skrev i jorden. Raskolnikov bøyer seg bokstavelig talt for jordens lov når han selv tilstår: Han følger Sonjas bud om å kysse jorden. Til Guds sannhet hører at lidelse og død lover oppstandelse og nytt liv: Lidelsen er en dyp idé og den livgivende erkjennelsens eneste kilde. Derfor følges selve romanen av en epilog der Raskolnikovs forvandling og nye erkjennelse spirer frem i tukthuset.

Jorden er for Dostojevskij meget mer enn muld og mineraler. Raskolnikovs knefall for jorden og dens lov peker samtidig mot den vei de abstrakt tenkende, men velmenende russiske intellektuelle måtte slå inn på for å finne tilbake fra rasjonalismens villfarelser til den helhetlige sannhet som Russland og den russiske kirke er bærer av. De skulle vende seg mot den hjemlige jordbunn, lære av bøndene, lytte til jordens lov.

Den innbefatter ikke bare lidelsen, men forståelsen av lidelsens storhet og nødvendighet: «Lykken består ikke i komfort,» skriver han i et notat til *Forbrytelse og straff*, «Lykken må kjøpes gjennom lidelsen. Det er vår planets lov, men denne umiddelbare erkjennelsen, som føles i selve livsprosessen, er en så stor glede at man betaler for den med års lidelser. Mennesket fødes ikke til lykke. Det tjener seg til lykke, og alltid gjennom lidelse.»

Til vår planets lov hører at menneskene lever og hører sammen. Raskolnikov ville avsnøre seg fra de andre; Sonja har en umiddelbar forståelse av lidelsen som med-lidelse, av det

“Den andres lidelse er mitt ansvar — for også mine handlinger er skrevet inn i jorden.”

som vismannen Zosima i Dostojevskijs siste verk, *Brødrene Karamazov*, formulerer med ordene: «Alle er vi skyldige for hverandre». Den andres lidelse er mitt ansvar — for også mine handlinger er skrevet inn i jorden. «I våre dager innser vi klarere enn noen gang,» skrev psykoanalytiker Alfred Adler i 1918, «hvor dypt denne formel går og hvilken intim sammenheng den står i til livets realiteter. Vi kan fornekte denne formel, den vil alltid dukke opp på ny og straffe oss for våre løgner. [...] Når jeg er delaktig i min nestes og alle andres skyld, da får jeg en forpliktelse som driver meg, som gjør meg ansvarlig, som byr meg å handle.»

Sonja vekket denne innsikten i forbryteren Raskolnikov. Verket *Forbrytelse og straff* vil vekke den i lesere og tilskuere. Det er beslektet med de greske dramaer og vil avføde *katarsis*, renselse: Ved å følge forbryteren i erkjennelse og lidelse skal tilskueren oppleve den samme renselse: lutring gjennom lidelse. Dermed skal medlidelsen og forpliktelsen til handling tre i stedet for den abstrakte observasjon av min neste, som er første skritt mot forbrytelse.

“Mens Raskolnikov drømmer om å bli en ny Napoleon, lever Sonja sitt liv etter Kristi forbilde”

SONJA

Av Jostein Børtnes

Sonja kommer inn i Raskolnikovs liv fra siden, som datter til den fordrukne Marmeladov. Raskolnikov tilfeldigvis treffer i en av de mange ølkneipene som sammen med bordellene, fyllikene og de prostituerte preger miljøet omkring Høytorget i St. Petersburg, hvor romanhandlingen utfolder seg.

Den samtalen som utvikler seg mellom de to, morderen og fylliken, når sitt høydepunkt med Marmeladovs ekstatiske dommedagsvisjon, hvor han skildrer Kristi gjenkomst på den ytterste dag, da til og med slike "skammens barn" som han selv tilgis, fordi "ikke en eneste av dem trodde seg verdig til dette". Dermed har Marmeladov anslått et tema som utdypes videre gjennom hans datter, Sonja. I møtet med henne bryter Raskolnikovs fortrenkte barnetro og kristne følelser gradvis frem og tar opp kampen mot de ideene som forledet ham til å begå mordet. Det er i samtalen med Sonja at Raskolnikov lærer å kjenne seg selv og de dypere årsakene til sin forbrytelse.

Til å begynne med er det imidlertid ikke denne siden av Sonja som opptar ham. Det som fører dem sammen, er hans forestilling om at de befinner seg i samme situasjon. Han har gjort seg til morder og ofret den gamle "lusen" av en pantelånerske til menneskehetens beste, mens hun har ofret seg selv og prostituert seg for å skaffe penger til familien. "Har kanskje ikke du gjort det samme som jeg?" spør han i en av samtalenes deres. "Du har lagt hånd på deg selv, du har drept et liv ... *ditt eget liv* — det er det samme!" I utgangspunktet ser Raskolnikov sin redning i Sonja fordi hun som han har "gått over streken" og blitt en utstøtt i samfunnets øyne. Derfor tror han at hun vil være i stand til å forstå ham og kanskje også forstå hans overtredelse. Men han misregner seg. For det første fordi hans mål var et helt annet enn hennes — han ville vinne makt "over hele maurtuen", mens hun ofrer seg for andre. For det andre fordi han jo ikke klarte å bevise for seg selv at han hørte til de "overmennesker" som hadde vilje og rett til å gå over grensen, og ta andres liv, men hele tiden hjemsøkes av sin samvittighet, mens Sonja ikke opplever noen slik samvittighetskonflikt. Hun har aldri ønsket å gå over streken. Hun har ofret seg selv i ren kjærlighet til andre og vet at hennes synd er henne forlatt.

I virkeligheten kunne ikke Raskolnikovs og Sonjas overtredelser vært mer forskjellige. Han myrder ut fra en utilitaristisk nyttemoral som rettferdiggjør ofringen av andre for å oppnå

et bedre samfunn — "hva betyr det vel om noen titusen intellektuelle blir likvidert, dersom alle barn i Kina får sko på beina" het det i 1960-årene. Sonja, derimot, er selve inkarnasjonen av den kristne kjærlighetstanken, og ofrer seg selv for andres skyld, gir sitt liv for andre. Mens Raskolnikov drømmer om å bli en ny Napoleon, lever Sonja sitt liv etter Kristi forbilde, slik det er fremstilt i Det nye testamente hun har liggende på hybelen sin. Boken har hun fått av Lizaveta, hun som helt tilfeldig ble et offer for Raskolnikovs overmenneskeprosjekt.

I gatepiken Sonja har Dostojevskij fremstilt et menneske fylt av den kristne kjærlighetsetikken og dens totale selv-oppofrelse. Hennes ytre apparisjon, den nedverdiggende drakten hun må gå i som offentlig prostituert, skjuler en indre, kristuslik skikkelse, en "umettelig medlidenhet" som den kalles, som avtegner seg i alle hennes ansiktstrekk. Denne umettelige medlidenheten klarer ikke Raskolnikov å motsette seg. Når han kaster seg ned og kysser føttene hennes, er det fordi han gjennom hennes eksempel plutselig forstår hva det virkelig vil si å lide for andres skyld.

Denne kristne kjærligheten, *agape* som den ofte kalles med det greske ordet for kjærlighet, er intet mystisk og uforklarlig. Sonja har tilegnet seg denne kjærligheten fra Det nye testamente, som hun pleide å lese sammen med Lizaveta. Når hun på Raskolnikovs oppfordring leser Johannesevangeliets fortelling om oppvekkelsen av Lasarus for ham, fremstår hun som en inkarnasjon av Guds Ord, både i bokstavelig og overført forstand. Og i sin skildring av denne scenen lar Dostojevskij ikke bare Sonja ordrett lese opp fortellingen. Han omtaler henne også på bibelsk vis som "skjøgen": "Lysstumpen holdt på å slokne i den skjeve staken og kastet et matt lys på morderen og skjøgen som her i dette fattigslige værelset var så selsomt forenet i lesningen av den evige bok."

Det er vanskelig i dag å forestille seg hvor anstøtelig denne scenen virket da romanen utkom. To av samfunnets foraktede og utstøtte — morderen og skjøgen — "selsomt" forenet i lesningen av Bibelen på en elendig hybel i en av St.Petersburgs leiekaserner. Ikke bare var det anstøtelig av Dostojevskij å la to så uverdige personer lese Guds Ord på egen hånd, helt unndradd kirkens overoppsyn. I motsetning til protestantismen, hvor privat bibellesning er en selvfølge, er det i Den ortodokse kirke tradisjonelt blitt sett på med mistenksomhet. Som noe subversivt. Sonja pleide å lese Det nye testamente sammen med Lizaveta. Men hun har lite med kirken å gjøre. Der går hun bare når hun må, som i farens begravelse. Forfatteren Konstantin Leontjev (1831- 1891), en av Dostojevskijs argeste kritikere, var ikke sen om å merke seg dette. Han skriver at det er "lite ortodokst" i Sonja:

“Det som fører dem sammen, er hans forestilling om at de befinner seg i samme situasjon.”

"Lese evangeliet kan også en ung anglikanerinne, om hun havner i samme situasjon som Sonja Marmeladova. For å bli ortodokst må evangeliet leses med den hellige fedrenelærens briller ... en annen bemerkelsesverdig sak er at denne unge piken overhodet ikke ber, søker ikke råd hos geistlige og mun-ker, bøyer seg ikke for de undergjø-rende ikonene og relikviene. Og hva gudstjenesten angår, deltar hun bare i dødsmissen for faren ... Av dette følger at Dostojevskij da han skrev *Forbrytelse og straff*, tenkte svært lite på den virkelige (kirkelige) kristendom."

I romanen om Sonja og Raskolnikov er Kirken stilt opp i motsetning til Det nye testamentes evangelium, som oppleves personlig og direkte, uten kirkens formidling. På lignende vis skulle Dostojevskij i sin siste roman om brødrene Karamazov i Fader Zosimas og Aljosjas skikkelser fremstille den russiske mun-ken på en måte samtidens monas-tiske ledere selv tok avstand fra. Men, under av undre, i dag ser vi hvor håpløst gold og forstenet den etablerte russiske kirke var på Dostojevskijs tid, samtidig som vi opplever at evangeliets Ord fremde-les lever i Sonja Marmeladova.

Presentasjon av de medvirkende

Bentein Baardson - instruktør

gikk ut fra Statens Teaterhøgskole i 1973, og debuterte i rollen som Osvald i NRKs oppsetning av Ibsens *Gjengangere*. Baardson har siden spilt mange store roller (Hamlet, Raskolnikov, Oidipus, Puntila m. fl.) De senere år har han arbeidet som regissør innen teater, film og fjernsyn. Av teaterproduksjoner kan nevnes: *Antigone*, *Draumkvedet* (Det Norske Teater), *Hellemyrsfolket*, *Baccantinnene*, *Glass*, *Seks personer søker en forfatter*, (Den Nationale Scene), *Hamlet*, *Romeo og Julie*, *En Midtsommernattsdrøm*, *Salamanderkrigen*, *Garman og Worse* (Rogaland Teater), *Don Juan*, *Hamlet* (Nationaltheatret). Av film- og fjernsynsproduksjoner nevnes bl.a. *Dødsdansen*, *Peer Gynt* og *Gåten Knut Hamsun*. I 1994 var han kunstnerisk ansvarlig for åpnings- og avslutningsseremonien under OL på Lillehammer. Han har vært skuespiller og regissør på de fleste av landets scener, og teatersjef på Rogaland Teater (86-89) og Den Nationale Scene (98 – 01). De siste 11 år har han vært tilknyttet Agder Teater, først som kunstnerisk leder – senere som kunstnerisk konsulent. Baardson har mottatt en rekke priser: Per Aabels ærespris (80), Amandaprisen for beste regi (91), Anders Jahres kulturpris (98) og Aust-Agders fylkes Kulturpris (02).

Bodil Kvamme - dramaturg

er utdannet innen dramaturgi og regi ved Universitetet i Bergen, Dramaturgisk institutt i Århus og Hochschule für Musik und darstellende Kunst i Wien. Hun har arbeidet som frilans dramaturg ved de fleste teatre i Norge. Hun har vært assistent og dramaturg for Bentein Baardson i forbindelse med de fleste av hans produksjoner, bl.a. *Hellemyrsfolket* (DNS), *Draumkvedet* (DNT), *Peer Gynt* (NRK), *Gåten Knut Hamsun* (NRK), *Garman og Worse*, (RT) *Glass* (DNS). Fra 1998 – 01 var hun ansatt som dramaturg og kunstnerisk rådgiver ved Den Nationale Scene, hvor hun også hadde regien på *Menneskerøysta* av Couctau/Poulenc, *Quartett* av Heiner Müller, og *Erwartung* av Arnold Schönberg /Pappenheim.

Ingeborg Kvamme - scenograf

er utdannet innen scenografi og kostymedesign ved New York University, Tisch School of Arts. Hun har en allsidig bakgrunn fra film, fjernsyn og teater. De siste årene har hun vært scenograf for produksjoner som *Kunst* og *Tolvskillingsoperaen* (Nationaltheatret), *A Clockwork Orange*, *Glass*, *Seks personer søker en forfatter*, *Erwartung* og *Antigone* (Den Nationale Scene) og *Jesus Christ Superstar* i Fjæreheia (Agder Teater). Ingeborg er medlem av Norske Scenografer og Norsk Filmforbund, og har i kraft av sitt arbeid mottatt en rekke stipendier.

Lars Årdal - lyddesigner

har jobbet ved Riksteatret siden 1992 - som lydansvarlig for *Peer Gynt* og *En Midsommernattsdrøm*, og senere med lyddesign og komposisjon for *Ringeren i Notre Dame* og *Gorri-Gorri*. Lars har dessuten laget lyddesign for Jo Strømgrens *A Dance Tribute to the Art of Football*, *Maskuline Mysterier* og *Pianisten*, og i Strømgrens oppsetning av *Når vi døde våkner* som spilles på Torshovteatret denne høsten.

Skuespillere:

Fridtjov Såheim

har fått store utfordringer i hovedroller og ledende roller ved Den Nationale Scene, Rogaland Teater og Nationaltheatret, hvor han nå er ansatt. Han har også arbeidet som instruktør, bl.a. for *Onkel Vanja* og *Steg* på Rogaland Teater. Etter jul dukker han opp i en sentral rolle i spillefilmen *Jonny Vang*.

Erik Hivju

har gjestet de fleste av landets scener og spilt mange av de store rollene i løpet av sin 30 år lange karriere på Nationaltheatret. I 1988 fikk han Amandaprisen for sin innsats i Fjernsynsteatrets *Tartuffe*. Sist år fikk han også gode kritikker for Faren i *Seks personer søker en forfatter* ved Den Nationale Scene, og som Hjalmar Ekdal i Agder Teaters *Vildanden*.

Anne E. Kokkinn

har bred erfaring fra TV og teater. I fjor spilte hun Angelika i *Den Innbilt Syke*. Forrige gang hun stod på Riksteatrets rolleliste, var som Vesle Edith i *Piaf* i 1982. På Den Nationale Scene har hun bl.a. medvirket i *Kong Lear* og *Quartett*, og på Torshovteatret som Hedvig i *Vildanden* i 1986.

Stein Grønli

har hatt varierte roller ved Riksteatret, bl.a. i *Hamlet*, *Kristin Lavransdatter*, *Min elskede på jorden* og *Snakk med meg! Det er så mørkt*. Publikum husker særlig hans kritikerroste Knappestøperen i *Peer Gynt* og hans innsats i *Fru Inger til Østråt* og *Ettermiddag*. Grønli har erfaring fra film og TV, bl.a. med i NRK-serien *Sejer - se deg ikke tilbake*.

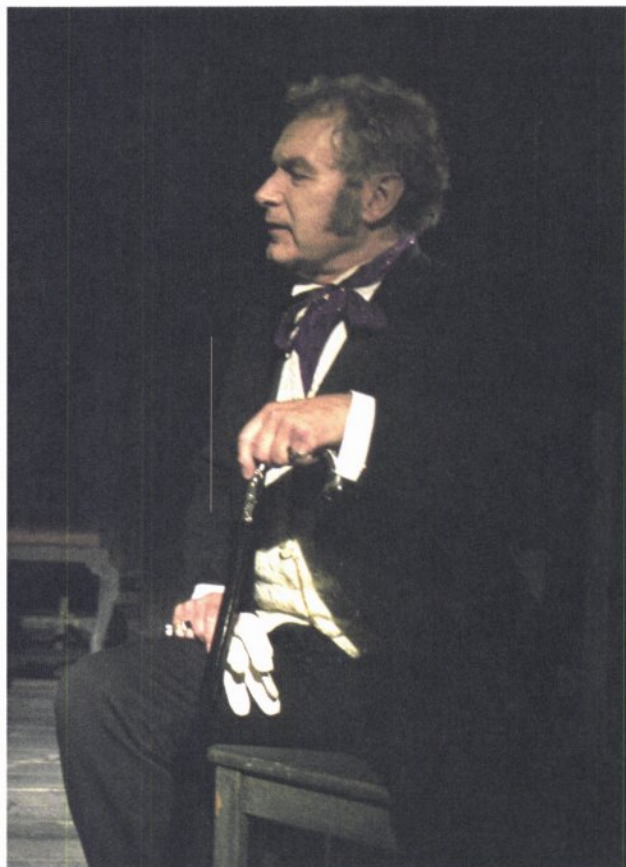
Stine Varvin

har vært med i musikalene og teateroppsetninger ved bl.a. Chateau Neuf, Den Nationale Scene, Teater Ibsen, Agder Teater og Figurteatret i Nordland. I 2000 fikk hun fine kritikker for den egenproduserte monologen *Stemmer*. TV-publikum har sett henne i *Offshore* og *Hotel Oslo* på NRK. Snart er hun aktuell som Silje i NRK-produksjonen *Brigaden*.

Noralv Teigen

Etter 43 år med en rekke store og viktige roller ved Riksteatret går Noralv Teigen av med pensjon. Noralv har betydd mye for Riksteatrets posisjon og kunstneriske profil. Han har gjort kritikerroste tolkninger av Gunnar i *Hærmenderne på Helgeland*, Rektor Kroll i *Rosmersholm*, Vidar i *Klingende bjelle*, Peer i *Peer Gynt* og Helmer i *Et Dukkehjem* – for å nevne noen. Han har i tillegg gjort en strålende innsats med sine oppsøkende program som han har spilt utenfor de etablerte teater-scenene – både med og uten fela si.

Før han kom hit, var han ansatt ved Nationaltheatret i fem år, og fra 1988 til 1991 fikk han permisjon for å være teatersjef ved Sogn og Fjordane Teater. Noralv Teigen har vært instruktør og forfatter for flere teateroppsetninger. Publikum har spesielt lagt merke til hans to kirkespill: *Syv ord for oss på jorden* og *Lat riket ditt koma*, hvor han dessuten spilte hovedrollen.

Sigrun Enge

har hatt en rekke roller på Riksteatret, bl.a. i *Anne Franks dagbok*, *Lille Eyolf*, *Kunne prestena, så kan vel du* og *Instant Ibsen*. Våren 2001 fikk hun gode kritikker for sin tolkning av Kvitugla i *Medmenneske*, og mye ros fikk hun også for Fru Krane i *Kranes konditori* året etter. Sigrun har også reist rundt med sitt eget program om Inger Hagerup.

Marit Østbye

har vært ansatt ved de fleste av landets teatre og vært mye benyttet i Fjernsynsteatret. Hun har fremstilt de fleste av Ibsens kvinner, i det senere har hun dessuten tolket de tre kvinnene Tale (*Medmenneske*), Katinka (*Kranes konditori*) og Erna (Jon Fosses *Ettermiddag*) med suksess. Ellers er Marit velkjent for de fleste gjennom NRK-serien *Soria Moria*.

Mads H. Jørgensen

gikk ut fra Statens Teaterhøgskole i 1997 og har siden gjort fine prestasjoner i bl.a. *Romeo og Julie* og *Brenn draumane mine på Callaos Rei* ved Teatret Vårt i Molde og i *De Ti Bud* ved Teater Ibsen i Skien. Publikum som fulgte serien *Soria Moria* på NRK, vil kjenne ham igjen fra rollen som Kent André.

Stig Henrik Hoff

har bred erfaring fra fjernsyn, film og teater - både som skuespiller, dukkespiller, instruktør og dramatiker. Han har bl.a vært med i filmer som *Brent av frost*, *Når mørket er forbi* og *1732 Høtten*. Snart vil han dukke opp i *Pelle Politibil* og den italienske filmen *Capo Nord*. Stig Henrik har vært ansatt ved Nationalteatret siden 2000, der han har spilt i *Fruen fra havet*, *Woyzeck* og *Platonov*.

Bjørn Moan

fikk sin første store skuespillerrolle i filmen *Insomnia*, som er aktuell på ny i en amerikansk versjon. Han debuterte på Riksteatret i *Patrik 1,5*. Senere har han medvirket i *På lysten løs*, *Snakk med meg! Det er så mørkt*, *Fru Inger til Østråt*, *Gorri-Gorri*, *Annie Get Your Gun* og dukkeforestillingene *Snehvit* og *Tommelise*.

Linda Tørklep

har hatt varierte roller i løpet av sin 27 år lange karriere ved Riksteatret, sist som den frodige Dolly Tate i *Annie Get Your Gun*. Linda har vist stor allsidighet i forestillinger som *Ungen*, *Gjest Baardsens siste flukt*, *En Midtsommernattsdrøm*, *Peer Gynt*, *Robin Hood*, *På lysten løs*, *My Fair Lady* og *Kranes konditori*.

Ellers spiller vi:

UNDSET

av Otto Homlung og Tine Thomassen
Urpremiere på Lillehammer 24. september

DOKTOR DYREGOD OG DEN MAGISKE APESKATTEN

av Klaus Hagerup fritt etter Hugh Lofting
Urpremiere på Ål 14. september

OSLO DANSE ENSEMBLE 2002

Koreografi: Jo Strømgren, Wayne McKnight,
Wes Veldink, David Dalmo
Premiere i Harstad 9. oktober

DOP

av Julian Misis
Turnépremiere i Haugesund 2. september

Kr. 40.-

RIKSTEATRET

NATIONALTHEATRET

Amfiscenen

Dato	Sted
4. sep.	STEINKJER
5. sep.	NAMSOS
6. sep.	KOLVEREID
7. sep.	VERDAL
9. sep.	STJØRDAL
10. sep.	RØROS
11. sep.	ORKANGER
12. sep.	SUNNDALSØRA
13. sep.	ØRSTA
14. sep.	NORDFJORDEID
16. sep.	FLORØ
17. sep.	SOGNDAL
23. sep.	STORD
24. sep.	BRYNE
24. sep.	SAND
26. sep.	SANDNES
29. sep.	SANDEFJORD
30. sep.	LARVIK
1. okt.	NØTTERØY
2. okt.	SKIEN
3. okt.	BØ I TELEMARK
4. okt.	RISØR
5. okt.	GRIMSTAD
7. okt.	KRISTIANSAND
8. okt.	KRISTIANSAND
15. okt.	HORTEN
16. okt.	ASKIM
17. okt.	KONGSVINGER
18. okt.	ELVERUM
19. okt.	RAUFOSS
20. okt.	LILLEHAMMER
21. okt.	OTTA
22. okt.	RENA
23. okt.	JESSHEIM
25. okt.	DRAMMEN
28. okt.	VIKERSUND
29. okt.	FAGERNES
30. okt.	ÅL
1. nov.	SELJORD
5. nov.	TROMSØ
6. nov.	FINNSNES
7. nov.	HARSTAD
8. nov.	NARVIK
11. nov.	BODØ
12. nov.	MO I RANA
13. nov.	MOSJØEN
- med forbehold om endringer
Spilles på Nationaltheatret
fra 20. november.